

بسم الله الرحمن الرحيم

مقایسه پیاده روی اربعین با رویدادهای جهان

در کشورهای اسلامی و غیراسلامی

مراسم پیاده‌روی اربعین حسینی، در سال‌های اخیر به پدیده‌ی منحصر به فردی تبدیل شده که موجب تحیر جهانیان گردیده است. این اجتماع عظیم بشری، فرصت و تهدیدهای بسیاری را به دنبال داشته که شایسته است از سوی متخصصان علوم مختلف مورد بررسی و واکاوی قرار گیرد. در این جزوه ابعاد مختلف پیاده‌روی اربعین مورد بررسی قرار گرفت و با سایر رویدادهای جهان در کشورهای اسلامی و غیراسلامی مقایسه شد. مراسمات پیاده‌روی اربعین با مراسم حج و کوم میلاً^۱ به لحاظ پیشینه، استقبال، آثار بین‌المللی و مشکلات برگزاری مورد بررسی قرار می‌گیرد. شرکت زائران حسینی در پیاده‌روی این آیین، هر ساله نمودی از معنویت، فرهنگ، سیاست و اجتماع آنان می‌باشد. در واقع، شیعیان در این گردهمایی عظیم، از طرفی موجودیت خود را در ابعاد متفاوت به جهانیان اعلام می‌دراند و از سوی دیگر، حضور خود زائران در این مراسم، موجب تاثیرپذیری و تاثیرگذاری متقابل آنها می‌شود.

پیاده‌روی اربعین شامل جمعیتی غیرهمگن و کاملاً متفاوت است که در یک نقطه فصل مشترک دارند و آن، دوست داشتن جمعیتی پاک و مظلوم است. این تنوع و تفاوت‌های بسیار زیاد بین تجربه کنندگان رویداد اربعین موجب شده تا تجربیات متفاوت در کنار احساسات مشترک و جمعی شکل بگیرد. اما سوالی که در این مطالعه مد نظر است این است که چه تفاوتی بین پیاده‌روی اربعین و سایر تجمعات مذهبی وجود دارد؟ در پاسخ به این سوال سه رویداد مورد بررسی قرار می‌گیرد.

مقایسه پیاده‌روی اربعین، حج و کوم میلاً در زمینه‌های مختلف:

چنانچه مقایسه ای بین رویدادهای بزرگ با اربعین صورت بگیرد عظمت پیاده‌روی اربعین بیش از پیش روشن می‌شود.

(۱) پیشینه

از دیدگاه برخی از علما و فقها مبنای تاریخی مراسم اربعین ورود اهل بیت به کربلا در اولین اربعین حسینی (سال ۶۱ ه. ق) و دفن سرهای کشته‌شدگان نبرد کربلا در کنار بدن‌هایشان بوده است. بسیاری از مورخین شیعه و اهل سنت نیز بر این عقیده‌اند که مبنای بزرگداشت این روز ورود جابر و عطیه به کربلا است^۲. قدمت پیاده‌روی اربعین به بلندای تاریخ شیعه است و این مراسم توانسته است در طول سالیان طولانی ضمن حفظ وحدت شیعه، عامل تحولاتی در تاریخ عراق و مسلمانان نیز بشود.

^۱ - جشنواره کوم میلاً، یک مراسم مذهبی است که توسط هندوها برگزار می‌شود.

^۲ - مطهری، مرتضی. (۱۳۶۳) حماسه حسینی، تهران: انتشارات صدرا.

بنیان‌گذار اصلی این حرکت که تاکنون دوام دارد، شیخ انصاری است که این حرکت را به عنوان رسم و نمادی برای شیعیات معرفی کرد. هرچند این مراسم پس از مدتی به فراموشی سپرده شد، نهایتاً توسط شیخ میرزا حسین نوری مجدداً احیا شد و به عنوان رسم و سنتی نیکو در میان شیعیان نشر یافت. در راستای انجام این مراسم معنوی و روحانی برخی از علما و حتی مراجع تقلید نیز با پای پیاده به کربلا سفر کردند.^۳

حَجَّ (ملاقات خانه خدا) سنت ابراهیم است بنابر روایات برخی از پیامبران پیش از اسلام طواف کعبه را انجام داد حتی مشرکان مکه نیز پیش از اسلام به حج و طواف کعبه می‌پرداختند. یکی از مهم‌ترین فروع دین اسلام است؛ که مسلمانان در دهه اول آخرین ماه قمری (ذی‌الحجه) به مسجد الحرام در شهر مکه در عربستان سعودی رفته و مناسک خاص آن را به جا می‌آورند. هر مسلمان در صورت دارا بودن شرایطی خاص، مکلف است حداقل یک بار در طول عمر خود آن را انجام دهد. حج بر سه نوع تمتع، قران و افراد است. حج قران و افراد وظیفه ساکنان مکه است. در اسلام، حج بر کسی که دارای بلوغ، عقل، آزاد بودن و استطاعت مالی باشد واجب می‌شود. حج نخستین بار در دین ابراهیم انجام شد و آیین‌های حج و عمره، احرام، لثم و لمس حجرالاسود، سعی بین صفا و مروه، وقفه در عرفات و رمی جمره، همگی پیش از اسلام رایج بود و تنها برخی تعدیلات در حج اسلامی نسبت به پیش از اسلام روی داده‌است.

جشنواره کوم میلا، یک مراسم مذهبی است که توسط هندوها برگزار می‌شود و آن را بزرگ‌ترین مراسم زیارتی جهان می‌دانند. قدمت دقیق این جشنواره نامشخص است و شستن گناهان در آب رود و تقدیس رودخانه‌ها در آیین هندو، قدمتی دیرینه دارد. طبق منابع قرون وسطی هندویی، ویشنو قطره‌های آمیرتا (آب زندگانی) را در حالی که در یک خُم یا گلدان (kumbha) حمل می‌کرده، در چهار مکان ریخته‌است. این چهار مکان به عنوان محل‌های کنونی کوم میلا هستند. در نسخه‌ها و نوشته‌های قدیمی در هند، چندین اشاره به گردهمایی‌هایی کنار رود شده‌است، از جمله برخی مناطقی که امروزه در آن‌ها کوم میلا برگزار می‌شود. با این حال این گردهمایی‌ها لزوماً نام کومبه میلا بر خود نداشتند. گفته می‌شود از مهم‌ترین منابعی که به کومبه اشاره کرده‌اند، چهار گلشن و خلاصه‌التواریخ هستند که در سده‌های پیش به زبان فارسی در هند نوشته شدند. کومبه میلا در سال ۲۰۱۷ میلادی به «فهرست میراث فرهنگی ناملموس یونسکو»-دربرگیرنده میراث فرهنگی معنوی جهان- افزوده شد.

^۳-غریسیان، مرتضی (۱۳۹۷). راهپیمایی اربعین، ظرفیت‌ها و آسیبها. قابل دسترس در <https://hawzah.net/fa/Article/View>

(۲) استقبال

در طول تاریخ، جمعیت بعنوان یکی از مولفه‌های قدرت و اقتدار شناخته می‌شده است. پیاده‌روی اربعین، نمایش اقتدار جهان اسلام است و در جامعه‌شناسی توسعه، جمعیت تحصیل کرده و ماهر را به عنوان مهم‌ترین رکن توسعه هر جامعه می‌شناسند. در سالهای اخیر جمعیت حاضر در مراسم پیاده‌روی اربعین در عراق، از بزرگترین اجتماعات مسالمت آمیز جهان بوده که به گفته رئیس شورای استان کربلا، تعداد زائران حسینی در سال ۱۳۹۴، به ۲۷ میلیون زائر رسیده که این زائران در طول دو روز وارد کربلا شده‌اند. شایان ذکر است که اکثریت جمعیت حاضر در مراسم اربعین، از قشر جوان هستند. این در حالی است که اکثریت جمعیت‌های حاضر در سایر مراسم مذهبی ادیان، از قبیل حج پیر و فرسوده هستند. میلیونها نفر در مواکب پذیرایی و اسکان داده می‌شوند. اغلب زائران مسیر نجف تا کربلا، به طول ۸۰ کیلومتر را در سه روز می‌پیمایند. میتوان گفت جمعیت شرکت کننده در کنگره عظیم حج، حداکثر چهار میلیون نفر است و جمعیتی حدود چهار برابر حج در زیارت اربعین گردهم می‌آیند. درحالی که حاجیان هر سال، حداکثر ۲۰ کیلومتر را پیاده‌روی میکنند، زائران اربعین، از مناطق مرزی مختلف این کشور می‌آیند، گاهی حدود ۴۰۰ کیلومتر را طی میکنند تا به نجف برسند. همچنین، میلیونها زائر دیگر، که از سراسر دنیا با وسایل نقلی خود را به نجف می‌رسانند، تا از آنجا با سایر زائران رهسپار کربلا شوند و مسیری حدود ۸۰ کیلومتر را پیاده روی کنند، تا روز اربعین به کربلا برسند.

پیاده‌روی اربعین و حج تمتع دو مراسم بزرگ اسلامی هستند که هر ساله تعداد زیادی از مسلمانان در آن شرکت می‌کنند. حج تمتع به دلیل محدودیت‌های مکانی و زمانی گنجایش تعداد محدودی از حاجیان را دارد به همین دلیل بر اساس جمعیت مسلمانان هر کشور، به آنان سهمیه‌هایی داده می‌شود. شمار زائران خارجی حج تقریباً به ۳۰ برابر از ۵۸۴،۵۸ نفر در سال ۱۹۲۰ به ۹۶۲،۷۱۲،۱ نفر در سال ۲۰۱۲ افزایش پیدا کرده است. این در حالی است که مقامات سعودی در سال ۲۰۱۳ به علت ساخت‌وسازها و توسعه عمرانی مسجدالحرام، شمار زائران بیت‌الله الحرام را کاهش داده‌اند. در مقایسه با مراسم حج، تعداد شرکت‌کنندگان مراسم اربعین حسینی چندین برابر بیشتر از مراسم حج است. به علت مراسم خودجوش و مردمی اربعین حسینی، آمار دقیقی از تعداد شرکت‌کنندگان در دسترس نیست ولی تعداد زائران حسینی را در اربعین سال ۲۰۰۸ تقریباً نه میلیون قلمداد کرده‌اند. این رقم در سال ۲۰۰۹ افزایش قابل‌توجهی داشت و به هجده میلیون زائر رسید و در سال ۲۰۱۳ این تعداد به بیست میلیون زائر از ۴۰ ملیت مختلف از آسیا، آمریکا، اتحادیه اروپا، استرالیا و آفریقا رسید.

کوم میلا برخلاف مراسم زیارتی سالیانه، در فاصله‌های چند ساله برپا می‌شود و حدود دو ماه به درازا می‌کشد، طی این مدت ده‌ها میلیون نفر در آن شرکت می‌کنند. این مراسم هر ۳ سال، یک بار برگزار می‌شود و یکی از بزرگترین مراسم مذهبی و زیارتی جهان است. در این مراسم، هندوها خود را در آب رودخانه گنگ شستشو می‌دهند با این باور که با شست‌وشوی خود در «رود مقدس»، گناهان خود را بزایند و بخت این را بیابند که «زندگی تازه‌ای را آغاز کنند». بر اساس اسطوره‌های هندو، در کوم

میلا، پیروزی خدایان بر اهریمنان جشن گرفته می‌شود. زائران هندو -احتمالا همانند زائران دیگر در مراسم دینی در گوشه و کنار جهان- بر این عقیده هستند که گردهمایی بزرگ آن‌ها در کرانه رود مقدس، نماد «صلح» و «توازن» است. اما شرکت در کوم میلا فقط محدود به هندوها نیست و هرکسی می‌تواند در آن حضور داشته باشد

۳ آثار بین المللی

یکی از کارکردهای شاخص در حرکت اربعین، ایجاد وحدت میان زائران و مسلمانان از کشورهای مختلف است. بحث وحدت از آنجا ارزشمند و بارز می‌شود که نه تنها در میان شیعیان وجود دارد، بلکه وحدت در میان شیعیان و اهل سنت و حتی غیرمسلمانان شکل می‌گیرد. در این مراسم میلیون‌ها عزادار و خادم حسینی، چنان نمادی برای شیعه عرضه کرده‌اند که همانند آن در هیچ آیین و مذهبی یافت نمی‌شود و چنان خالصانه از همه چیز خود می‌گذرند که جهانیان را مبهوت و حیران ساخته‌اند. شاهدیم که هر ساله حدود چهار میلیون نفر از ملیت، نژادها، زبان و اقوام مختلف جهان، برای انجام فریضه حج عازم مکه مکرمه و مدینه منوره می‌شوند. بنا بر دستور قرآن، همه مسلمانان در مراسم حج یکسان هستند: چه اینکه اهل مکه باشند، یا از جای دیگر آمده باشند. در مراسم چند ده میلیونی اربعین شاهدیم که طبقه، نژاد، قومیت و قشربندی اجتماعی کنار گذاشته می‌شود و دائما این سخت به گوش میرسد که مرحبا بزوار الحسین، زائران امام حسین خوش آمدند. یا حب الحسین یجمعنا. یکی از مباحث مهم و کلیدی جامعه شناسی، بحث تقسیم کار اجتماعی است. تقسیم کار را در موکب‌ها و هیئت‌های عزاداری به روشنی و در سطح عالی می‌توان مشاهده کرد. در هر هیئت یا موکب، نیروها به دقت سازماندهی شده‌اند و برای هر یک کار خاصی تعریف شده است. در یک هیئت عزاداری برای رئیس هیئت، اعضای هیئت امناء، نوحه خوانان، میان درارن، زنجیرزان، سینه‌زان، پرچم‌داران، مسئولان مالی، مسئولان تدارکات و پشتیبان، بلندگوداران، ساقیان، طبّاخان، طبالان، سنج زنان و .. وظیفه معینی تعریف شده که باید آنان به درستی و دقت وظیفه‌اش را انجام دهند. واضح است که سستی و کوتاهی در انجام وظایف محوله، سیستم هیئت را به هم می‌زند و هیئت از

هم فرو میپاشد. ناهمگونی نژادی، قومی، مذهبی، زبانی و .. جوامع موجب افزایش کشمکش‌های اجتماعی می‌شود. دشمنان درصددند تا با پرتنگ کردن اختلافات، و منیت‌ها و ملیت‌ها از وحدت و همگرایی ملت‌های مسلمان جلوگیری کنند. هرچند بین مذاهب مختلف اسلامی، اختلاف عقاید و نظرهایی وجود دارد که در طول تاریخ، با همین اختلاف‌ها به صورت مسالمت‌آمیز کنار هم زندگی می‌کرده‌اند، اما دشمنان به این اختلاف به شدت دامن می‌زنند و هدف از آن بذر اختلاف دودستگی در میان مسلمانان، به ویژه مردم ایران و عراق می‌باشند تا این دو ملت به هم نزدیک نشوند. زمانی که شاهدیم عده‌ای خاورمیانه به انبار باروت تشبیه می‌کنند که هر لحظه، به هر دلیلی شاید انفجاری در آن رخ دهد، مراسم معنوی و روحانی اربعین، میتواند آبی بر آتش اختلافات باشد. هرساله شاهدیم میلیون‌ها نفر از ملیت‌ها و زبان‌های مختلف گردهم می‌آیند و شعارشان این است که (یجمعنا حب الحسین): محبت حسین، ما را کنار هم جمع کرده است. این تجمع معنوی و هدفمند عظیم، می‌تواند تاثیر بسزایی در کاهش کشمکش‌های اجتماعی داشته باشد.^۴ مدرسه امام حسین در بردارنده‌ی مفاهیم آموزنده‌ای است که یکی از عالی‌ترین درس‌های حسینی، بحث ظلم ستیزی است. مراسم پیاده‌روی اربعین، یک مراسم مذهبی مسالمت‌آمیز است که برای ابراز محبت به امام حسین و انزجار از ظلم و ظالمان انجام می‌گیرد. زائری که پرچم یاحسین در دست دارد و به سوی میعادگاه حسینی حرکت میکند، هنجارهای ظلم ستیزی و حمایت از مظلومان در او نهادینه می‌شود. احیای شعار حسینی، که نشانگر مودت و حبت نسبت به امام و ادای حق ایشان است و موجب زنده شدن نام و یاد و اهداف امام حسین است. همچنین، وسیله هدایت بندگان، یادآوری پیام عاشورا، احیای دین، عامل حفظ ارزش‌های الهی، موجب خشم دشمنان و ثواب، هنایات و نیل به شفاعت معصومان است.^۵

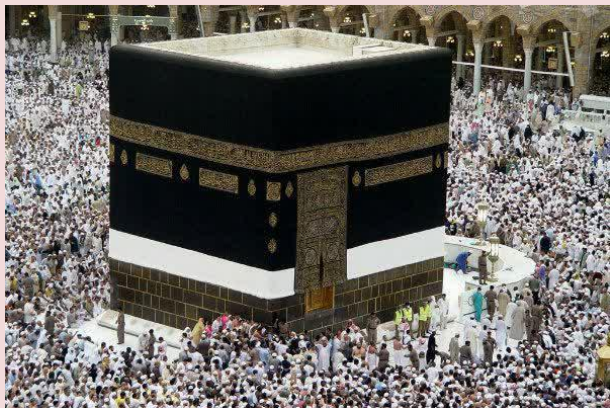
فریضه حج در زمان و مکان خاص، تضمینی است برای مشارکت سالانه انبوه مسلمین و چهره‌های مؤثر و برجسته کشورهای اسلامی برای یک دیدار جمعی و رابطه و تفاهم و آگاهی از وضع یکدیگر و چاره‌اندیشی برای مشکلات و آلام مشترک خود و تأمین و تضمین مصالح جهان اسلام بویژه در عصر کنونی که ملت واحده کفر گستاخانه و با برنامه‌ای حساب شده در برابر اسلام انقلابی صف آرایی کرده و جز با وحدت امت اسلامی و تدبیر و ایده و آرمان مشترک به مقابله با آن نمی‌توان پرداخت. خداوند درباره فریضه حج می‌فرماید:

^۴ - عربی، حسینعلی، ۱۳۹۸، پیاده‌روی اربعین حسینی: جایگاه و کارکردها، معرفت، شماره هفتم، پیاپی ۲۶۲، ص ۴۵-۵۴.

^۵ - حسن نواب، ۱۳۶۸، ص ۱۳۵۸

«وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ. لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنَ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ، فَاكْلُوا مِنْهَا وَأَطْعَمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ.»^۶

«آهنگ حج را بر مردم فرو خوان تا پیاده و سواره بر شتران لاغر (رهوار) از راه های دور بیایند. و شاهد منافع خود باشند و خدا را در روزهای معین یاد کنند که از گوشت حیوانات روزیشان داده، پس بخورید و به بیچارگان تهی دست بخورانید.»

دو آیه فوق، بیانگر فرمان الهی در خصوص حج است که به اسرار مختلف آن در زمینه های عبادی و سیاسی و فردی و اجتماعی اشاره دارد: حج کنگره بین المللی است که مسلمین جهان در آن شرکت جویند و اوضاع کشورهای خود و سرگذشت ملت‌های خویش را با صراحت و اخلاص و بطور جدی و با انتقاد سازنده مطرح کنند و گرفتاریهای امت اسلامی را به مذاکره و مشاوره نهند و آنگاه با ره‌توشه ای از آگاهی ها و راهبردها، جهت حلّ مسائل درون مرزی و برون مرزی و بین المللی جهان اسلام به کشور‌هایشان بازگردند و وحدت امت اسلام و مصالح عالیّه آن را نصب العین خویش سازند و به اخوت ایمانی بیندیشند و فداکاری لازم و تعاون و همکاری جهت مقابله جدی با نقشه ها و توطئه های خائنانه دشمنان اسلام، آن را مورد مطالعه قرار دهند و برای غلبه بر مشکلات و خنثی کردن توطئه ها و احیای مجد و عظمت و کرامت اسلام و پاسداری از کیان مسلمین و حفظ مصالح خود در درون و برون مرزها، در حال جنگ و صلح و نبرد مسلحانه با دشمن و حل معضلات اقتصادی و بحران های گوناگون دیگر خود وارد صحنه شوند

^۶ -قرآن کریم، سوره حج، آیه ۲۸، ۲۷

۴) مشکلات

در چند سال اخیر نزدیک به بیست میلیون نفر در مراسم اربعین شرکت دارند و تلفات انسانی که در این مراسم وجود دارد یا ناشی از بیماری‌ها و یا حوادث تروریستی است که در اثر جنگ ناخواسته داخلی به عراق تحمیل شده است. به‌عنوان مثال در اربعین سال ۹۳ پنج زائر ایرانی جان باختند که بر اساس گزارش سازمان حج و زیارت ناشی از بیماری‌های قلبی بوده است. بمب‌گذاری‌ها و عملیات استشهادهای که متأسفانه به دلیل وضعیت ناامنی عراق و فعالیت‌های برخی گروه‌های سلفی که شیعه را کافر و مهدورالدم می‌دانند موجب خسارت‌هایی می‌شود ولی با این حال این تلفات حداقلی است. در اربعین سال ۹۳ فرماندهی عملیات بغداد در عراق اعلام کرد که موفق به کشف ۶ فروند موشک از نوع «گراد» شده‌اند که در شمال استان کربلا آماده شلیک بودند. در این مراسم چند فروند خمپاره «هاون» به کربلا اصابت کرد که تلفاتی نداشت. نیروهای امنیتی در بازرسی‌های خود موفق شدند دو خودروی بمب‌گذاری شده را توقیف و خنثی نمایند و فردی را که مشکوک به انجام عملیات تروریستی بود را قبل از اقدام دستگیر نمایند.

حضور نیروهای خارجی در عربستان و تأمین امنیت به دست آن‌ها باعث شده است که آن‌ها به تأمین منافع امنیتی مردم بهای کمی دهند و برخورد بدی با آن‌ها داشته باشند. شرطه‌های حاضر در مراسم و آن‌هایی که در پست‌های مخصوص در مسجدالنبی و مسجدالحرام حضور دارند با برخورد بسیار خشن با زوار برخورد می‌کنند. زائران شرکت‌کننده در مراسم حج با وجود جمعیت یک دهم مراسم اربعین بارها با تلفات انسانی گسترده مواجه شده‌اند. آخرین آن‌ها فاجعه منا بود که در تحلیل خوش‌بینانه بر اثر فشار جمعیت و به دلیل انسداد راه در ۲ مهر ۹۴ اتفاق افتاد و هزاران تن در آن فاجعه خفه شدند و جان خود را از دست دادند. دولت سعودی تلفات را ۷۶۹ نفر اعلام کرد ولی منابع خبری دیگر تلفات را بین ۲ تا سه هزار تن اعلام نمودند. این در حالی است که منابع خبری سازمان حج و زیارت شمار تلفات را بین ۴ تا هفت هزار اعلام نمودند که تعداد ۴۶۴ نفر از آن‌ها ایرانی بودند.

در مراسم کوم میلا زائران فقط چند روزی از این دو ماه را در محل می‌مانند. طبیعتاً جمع شدن ده‌ها میلیون نفر طی کم‌تر از دو ماه در یک محل، و شست‌وشوی تن در آب رودخانه، ممکن است مشکلات زیست‌محیطی هم همراه بیاورد. از پلاستیک و زباله‌های دیگر گرفته تا توالت‌ها و طبیعتاً آب رودخانه که قرار است «گناهان» را با خود ببرد. زائران معمولاً بار خود را می‌بندند، کمی آب و غذا برمی‌دارند و رهسپار مراسم می‌شوند، چند روزی در محل می‌مانند و به محل سکونت خود بازمی‌گردند تا زائران دیگر جایشان را بگیرند. بسیاری از زائران نیز از شهروندان کم‌درآمدی هستند که با پولی اندکی روانه محل شده‌اند؛ نه غذای چندانی دارند و نه چادری که بتوان

در آن خوابید. اخیراً دولت هند تلاش می‌کند توجه زائران را به حفظ پاکیزگی محل گردهمایی جلب کند و سال‌هاست غذای مجانی، آب نوشیدنی، و برای کم‌درآمدها محلی برای سکونت موقت، فراهم می‌کند.^۷

(۵) شعائر

شعائر از کلمات قرآنی است که مورد توجه دانشمندان اسلامی اعم از شیعه و اهل تسنن و فقها و مفسران و متکلمان قرار گرفته و به تعظیم و بزرگداشت آنها توصیه شده است.^۸ لذا شعائر به صورت علامت‌ها و نشانه‌های دینی که انسان را به یاد خدا می‌اندازد یا مکان‌ها یا زمان‌ها یا زمان‌های نشاننداری که خدا در آنها یاد و عبادت می‌شود و مشابه آن معنا می‌شود.^۹ و شامل رفتارهای آیین‌مند انسانهاست و از اندیشه ارتباط با عالم ملکوت مایه می‌گیرند. این رفتارها به دیانت تجسم خارجی می‌بخشند و برای دینداران یک هویت مشخص و مهمتر، احساس همبستگی و همدلی فراهم می‌سازند. شعائر دارای ویژگی‌های زیر باشد:

ظاهر و آشکار باشد.^{۱۰} به عنوان نماد یا نمود یک فکر یا یک فرهنگ قرارداد شده باشد، حامل یک پیام بوده و یا بدین جهت وضع شده باشد.^{۱۱} معرف هویت افراد و اجتماعات و تمایز آنها از دیگران بوده^{۱۲}، جنبه شعاری و سمبلیک داشته و نشانگر وابستگی فرد یا جمع به یک حزب، مکتب یا مذهب باشد، مورد علاقه و افتخار یک قوم و موجب اتحاد و دلبستگی مجموعه هواداران خود باشد. توسط حامیان آن فرهنگ برای دوست و دشمن، تعریف و تبلیغ شود. اعلام حیات یک مکتب و بیانگر گرایش و حمایت از آن باشد. همانطور که ملاحظه می‌شود در معنای اصطلاحی شعائر، مسئله عقیده و فرهنگ، در پس یک نماد و علامت، مشاهده می‌شود که آن را تبدیل به یک شعار برآمده از باورها و ارزش‌های آن فرهنگ نموده است. یعنی لایه رویین فرهنگ که جامعه شناسان در تعریف نمادها گفته‌اند. شرایط اسلامی شدن یک نماد و علامت یا به عبارتی ویژگی‌های شعائر دینی عبارت است از: زمینه ساز یاد خدا گردد، نشانه دین، عبادت و اطاعت خدا نزد مردم باشد^{۱۳} جزء آداب و سنت‌های ویژه

۷- Kumbh Mela 2015-16: Nashik City. Police Commissionerate, Nasi. <https://mapo.maharashtra.etenders.in/tpoimages/MAPO/tender/Tender678.pdf>

۸- ابن منظور المصری، لسان العرب، بیروت، دار الحیا التراث العربی، نشر ادب الحوزه، ۱۴۰۵ ق.

۹- خانی، رضا و دیگران، (۱۳۷۲) ترجمه بیان السعاده، بی جا، مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه پیام نور.

۱۰- اصفهانی، الراغب (۱۴۱۲ ق)، المفردات فی غریب القرآن، انتشارات دار القلم، الدار الشامیة - دمشق بیروت، ص ۲۴۶.

۱۱- مسائلی، مهدی (۱۳۸۹)، لبای روحانیت، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ص ۴.

۱۲- مطهری، مرتضی (۱۳۷۷)، یادداشت‌های استاد مطهری، انتشارات صدرا، جلد ۶، ص ۳۷.

۱۳- مدنی، علیخان بن احمد (۱۴۲۶ق)، الطراز الاول و الكنز لما علیه من لغة العرب المعول، مؤسسة آل البيت علیهم السلام لإحياء التراث، ج ۸، ص ۱۸۲.

مسلمانان باشد^{۱۴}، موجب تحریک احساسات و عواطف مذهبی و زنده نگه داشتن روح دینی در فرد و اجتماع باشد، آشکار کردن و تعظیم آن موجب اعتلای کلمه الله گردد. به عبارت دیگر، شعائر الهی به جنبه بیرونی دین و نمای ظاهری آن گفته می شود. بنابراین هر امری که علامتی از اعلام دین و نشانگر فرهنگ دینی باشد شعائر دینی و هر آنچه علامت فرهنگ دیگری باشد شعائر آن فرهنگ و هر چیزی که نشانه عصیان و طغیان و دشمنی با دین باشد شعائر شیطانی نامیده می شود. از جمله دیدگاه‌هایی که برخی مانند صادقی تهرانی^{۱۵} در خصوص شعائر بیان داشته‌اند آن است که شعائر عبادت گروهی است که نشان‌دهنده ایمان راسخ به خداوند هستند. در آیه ۳۲ سوره حج از تعظیم شعائر و لزوم آن سخن به میان آمده و این امر نشانه‌ی تقوای دلها تلقی شده است. بزرگداشت شعائر الله به آن است که آنها را محترم بدارند و تا حد امکان به آنها عمل نمایند. نه تنها خودشان عمل کنند، بلکه دیگران را نیز در عمل به آنها تشویق نمایند و چنانچه فردی از روی رضا و رغبت و بدون هیچ گونه اجبار و الزامی شعائر الهی را بزرگ بدارد این بزرگداشت وی دلیل بر تقوای واقعی و قلبی او خواهد بود.^{۱۶} بهترین دیدگاه در خصوص شعائر الله، نشانه‌های دین خداوند و هر علامت و نشانه‌ای که انسان را به یاد خدا می‌اندزد می‌باشد؛ زیرا جامع همه مواردی است که در نظریات دیگر به عنوان شعائر بیان شده است، چه آنکه مواردی همچون اذان، نماز جمعه، مناسک حج و .. که از مصادیق شعائر شمرده شده‌اند به نوعی انسان را به یاد خدا انداخته و از نشانه‌های دین خداوند به شمار می‌روند^{۱۷} در آیه ۲ سوره مائده خدای متعال، زمان و مکانی که حج و عمره در آن واقع می‌شوند و همچنین کسانی که حج عمره را به جا می‌آورند و قربانی حج و حتی کفشی را که به نشانی قربانی بودن حیوان بر گردن او می‌آویزند، همه را از شعائر الهی یاد کرده است.^{۱۸} تعظیم با حضور مومنان در مناسک حج و اعمال آن در راستای تحقق عناصر خیر و تقوای الهی به دست می‌آید. در این میان حج و دیگر اعمال عبادی با تمام عظمت و شکوه آن، زمانی به تمامیت کمالی می‌رسند که «لقاء الامام» و زیارت حجت الهی و خلیفه الله همراه باشد؛ زیرا بر اساس آیه ۳ سوره مائده، اسلام با ولایت معصومان(ع) است که به تمامیت کمالی رسیده است؛ بنابراین، می‌توان گفت که زیارت اربعین حسینی به سبب داشتن شاخصه‌های اساسی شعائر الهی، از مهم‌ترین شعائر الهی است که باید از سوی تمام مومنان بدان توجه و اهتمام شده و تعظیم و بزرگداشتی در سطح و اندازه آن به عمل آید. شعائر حسینی همان شعائر الهی است که خداوند تعظیم و بزرگ داشتن آن را نشانه پرهیزگاری دل‌ها دانسته و همانطور که در آیه ۲۳

۱۴ - مطهری، مرتضی (۱۳۷۷)، همان

۱۵ - صادقی تهرانی، محمد، (۱۴۱۹ ق) البلاغ فی تفسیر القرآن بالقرآن، قم، بی نا.

۱۶ - طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲ ش)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران، ناصر خسرو.

۱۷ - حسینی همدانی، محمدحسین، (۱۴۰۴ ق) انوار درخشان، تهران، کتابفروشی لطفی.

۱۸ - امید علی، احمد: خلیلی، فاطمه (۱۳۹۶) بررسی واژگان چند معنا و اهمیت آن در ترجمه قرآن بر اساس بافت مطالعه موردی: واژگان الحرف، السماء؛ شعائر در سوره حج، فصلنامه مطالعات ادبی متون اسلامی، سال دوم، شماره چهارم، پیاپی ۸.

سوره حج بیان شده است هرکس شعائر الهی را بزرگ دارد، این کار نشانه پرهیزکاری دل‌ها است. تمام آنچه در برنامه‌های دینی وارد شده و انسان را به یاد خدا و عظمت آیین او می‌اندازد، شعائر الهی است و بزرگداشت آن، نشانه تقوای دل‌هاست. از حضرت امیرالمومنین (ع) روایت شده که فرمود: شعائر ما هستیم و یاران... همچنین اهل بیت (ع) موازی و همتای قرآن هستند، همان‌گونه که در حدیث ثقلین آمده است: من در میان شما دو چیز گران‌بها می‌گذارم، یعنی کتاب خدا قرآن و عترت و اهل بیت. و نکته مهم آن که نهضت امام حسین (ع) و عاشورا موجب حیات مجدد و دوام این دین مبین گشت، لذا از مهم‌ترین شعائر خواهد بود. پیامبر اکرم فرمودند: حسین از من و من از حسینم، خدا دوست دارد آن شخصی را که حسین را دوست بدارد. چون حب امام حسین (ع) به حب الهی ختم می‌شود، پس در نتیجه به پا کردن شعائر امام حسین (ع) نیز باعث زنده ماندن شعائر خداوند می‌گردد. از این‌رو درک می‌کنیم که بقاء اسلام در عصر حاضر نیز بستگی به حمایت از نهضت امام حسین (ع) و زنده نگاه داشتن انقلاب آن حضرت، هرچه باشکوه‌تر برگزار کردن مجالس سوگواری و عزاداری حضرتش دارد. و زنده نگاه داشتن نهضت آن حضرت جز با پاسداری از شعائر حسینی که برنامه شیعیان در هر کجا از جهان پهناور در ایام عاشورا و دیگر ایام است، امکان‌پذیر نیست. زیرا شعائر حسینی یک نوع ممارست عملی و همه‌جانبه از داستان عاشوراء و فاجعه کربلا و فداکاری حضرت امام حسین (ع) در راه دین است. و این شعائر است که در وجود انسان‌ها روح حسینی و اسلامی را زنده می‌سازد. اگر این شعائر متروک شود، انقلاب حضرت (ع) بدست فراموشی سپرده خواهد شد، و بدنبال آن اسلام و اصول و فروع دین از بین خواهد رفت. اگر امروز دین الهی پا برجاست و نام و یاد از پیامبر اکرم و ائمه معصومین (ع) و ذکری از قرآن، کعبه، حج، نماز، روزه، احکام، شریعت و معارف اسلامی است، همه این‌ها مرهون خون سیدالشهداء (ع) است که موجب بقاء دین گشته است. با نگاهی به عظمت و جایگاه امام حسین (ع) در میان معصومان (ع) به طوری که دهه عزاداری از سوی معصومان (ع) تنها برای ایشان تجویز شده است و همه معصومان برای تعظیم عزای ایشان دست به اقامه عزاداری حتی پیش از وقوع زده‌اند و از عزاداری پیامبر (ص) برای امام حسین (ع) سخن به میان آمده است.^{۱۹} می‌توان گفت که مهم‌ترین جلوه‌های شعائر الهی و حرمت‌الله که می‌بایست تعظیم شود، زیارت امام حسین (ع) است که امروز در ماه‌های محرم و صفر برگزار می‌شود و یک اربعین عزاداری و زیارت آن حضرت (ع) در جامعه اسلامی به عنوان شعائر الله مطرح و گرامی داشته می‌شود. امروز زیارت امام حسین (ع) در اربعین که در قالب پیاده‌روی میلیونی انجام می‌شود به یکی از علائم و نشانه‌های عظمت اسلام تبدیل شده و جهانیان را به شگفتی وا داشته به گونه‌ای که آنان را به اهداف نهضت عاشورا متوجه می‌سازد. امام حسن عسگری (علیه السلام) فرمودند: «علامات المؤمن خمس: صلاة الخمسین و زیارة الأربعین و التختّم فی الیمین و تعفیر

^{۱۹} - کامل الزیارات، ترجمه ذهنی تهرانی، ص ۲۱۵

الجبین و الجهر بسم الله الرحمن الرحيم»؛ «نشانه های مؤمن و شیعه، پنج چیز است: اقامه نماز پنج‌جاء و یک رکعت، زیارت اربعین حسینی، انگشتر در دست راست کردن، سجده بر خاک و بلند گفتن بسم الله الرحمن الرحيم». حضرت علامه جوادی آملی مراد از نماز پنج‌جاء و یک رکعت را همان هفده رکعت نماز واجب روزانه به اضافه نمازهای نافله برشمردند که جبران کننده نقص و ضعف نمازهای واجب است و آورده اند: مراد از نماز پنج‌جاء و یک رکعت، همان هفده رکعت نماز واجب روزانه به اضافه نمازهای نافله است که جبران کننده نقص و ضعف نمازهای واجب است؛ به ویژه اقامه نماز شب در سحر که بسیار مفید است. نماز پنج‌جاء و یک رکعت به شکل مذکور از مختصات شیعیان و ارمغان معراج رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) است. شاید سرستودن نماز به وصف معراج مؤمن این باشد که دستورش از معراج آمده است و نیز انسان را به معراج می برد^{۲۰}. احیا و تعظیم این مراسم و شعائر قطعاً موجب عزت دین و فراگیرتر شدن یاد و راه امام حسین(ع) خواهد شد و تقوای الهی را برای فرد و جامعه به دنبال خواهد داشت. پیاده روی اربعین نشان می‌دهد که دین اسلام و نهضت حسینی فعال، پویا و کارآمد می‌باشد. از طرفی پایه اندیشه تمدن اسلامی نیز بر مدار مذهب قرار می‌گیرد لذا جهان اسلام باید از این ظرفیت و پتانسیل به نحو مطلوب استفاده نماید و با بسط و گسترش فرهنگ اربعین گامی بلند در راه تشکیل و تحقق تمدن نوین اسلامی بردارند، چرا که در هر تمدن و جریان تمدن‌سازی یک سری عوامل از جمله اندیشه، احساسات و ... نقش دارند. که این عوامل را در راهپیمایی عظیم اربعین شاهد هستیم، چرا که این گردهمایی جهانی محلی برای تبادل فکری و فرهنگ اسلامی است. بنابراین، پدیده بی‌نظیر پیاده‌روی اربعین می‌تواند به حفظ و گسترش ارزش‌های اصیل تمدن اسلامی کمک کند.

معاونت پژوهش مدرسه علمیه حضرت زینب علیها السلام یزد(اربعین ۱۳۹۹)

تهیه کننده: طلبه بزرگوار سرکار خانم فاطمه عابدینی

^{۲۰} - جوادی آملی، صادق (۱۳۹۳)، شکوفایی عقل در پرتو نهضت حسینی، انتشارات اسراء، ص ۲۹۱.